

MUHİBBÎ'NİN GAZELLERİNDE GÜZELLİK UNSURU OLARAK SAÇ

Sait AVCI*

Özet

Divan şairleri, sevgilinin güzelliğini olduğu gibi değil de değişik benzetme unsurları aracılığıyla anlatmayı tercih etmişlerdir. Kusursuz bir sevgili portresi çizmeye çalışan şairler, insanın hayal gücünü zorlayacak benzetmeler kullanmışlardır. Sevgilide güzelliği tamamlayan unsurlardan ilk akla gelen ve en dikkat çekici olanlardan biri onun saçıdır. Rengi, kokusu ve şekli bakımından birçok benzetmeye kaynaklık eden saç, şairlerin zengin hayal gücünü şiirlerinde ifade etmelerine imkân sağlamıştır. Her geçen yüzyılda yeni şairlerin katkısı ile daha da gelişen bu sanatlı ifade tarzı, divan şiirinde yüzlerce yıl devam etmiştir. Bu çalışmada Muhibbî (ö. 1566) divanında benzetme unsuru olarak saç ele alınmıştır. Kullandığı benzetme unsurları yönünden diğer divan şairlerinden ayrı değerlendirilemeyecek olan Muhibbî, kendi ideal sevgilisini tarif ederken onun saçını sık sık şiirine konu etmiştir. Sevgilinin güzelliğinin en önemli öğelerinden olan saç, onun gazellerinde bazen buluta, bazen kanata, bazen de sîneden çıkan âh'a benzetilmiştir. Diğer divan şairleri gibi Muhibbî de sevgilinin saçını; yılan, akrep, câdû, hırsız, fitne, bela, küfür, kâfir gibi olumsuz benzetmeler ile sevgiliden şikâyetini onun aşkından çektiği elem ve skıntıyı ifade etmede bir araç olarak kullanmıştır. Muhibbî aynı zamanda sevgilinin güzelliğini vurgulamak istediğinde de onun saçı ile ilgili bazı benzetme ifadelerine gazellerinde yer vermiştir. Misk, reyhan, sümbül ve yasemin gibi güzel çağrışımlar yapan kavramlar üzerinden saç, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsurlarından biri olarak zikretmiştir. Bu makalede Muhibbî'nin hayatı hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra onun gazellerinde bir benzetme unsuru olarak saç; şekli, rengi ve kokusu bakımından üç başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhibbî, Divân, Sevgili, Güzellik, Saç.

THE HAIR, AS AN ELEMENT OF BEAUTY IN MUHİBBİ'S GAZELS

Abstract

Divan poets preferred to describe the beauty of the lover through different elements of analogy instead of conveying it as it is. They trying to draw a perfect lover's portrait have used metaphors that force the human imagination. One of the most striking elements that complement the beauty of the lover is her hair. Hair, which has been the source of many analogies in terms of its color, smell and shape, has enabled poets to express their rich imagination in their poems. This artistic expression style, which has developed with the

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, sait.avci@ogr.iu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3181-2290.

contribution of new poets in each passing century, has continued for hundreds of years in divan poetry. In this study, hair is discussed as an element of simile in Muhibbî's (d. 1566) divan. Muhibbî, who cannot be considered as a different writer from other divan poets in terms of the elements of simile he used, has frequently included her hair in his poetry while describing his ideal lover. It is seen that in his ghazals the hair, one of the most significant elements of a lover's beauty, is sometimes compared to a cloud, to a wing or to a kind of ah coming out of the breast. Like other divan poets, Muhibbi also gave place to expressions with negative meanings such as snake, scorpion, ghoul, thief, factious, trouble, and swearing when talking about the lover's hair. He used this style of expression as a tool in order to express his complaint and his pain he suffered from his love. Besides, when Muhibbi intended to emphasize the beauty of his lover, he included some metaphorical expressions about his lover's hair in his ghazals. Through concepts that have beautiful connotations such as musk, basil, hyacinth and jasmine, he mentioned the hair as one of the complementary elements of the lover's beauty. In this article, after giving a brief information about Muhibbi's life, the hair that is an element of simile in his ghazals, has been examined under three headings in terms of shape, color and smell.

Keywords: Muhibbi, Divan, Lover, Beauty, Hair.

Giriş

Kadim estetiğin vazgeçilmez unsuru olan sevgili, her yönüyle güzelliğin zirvesi olarak algılanır (Tanyıldız, 2009, s. 944). Divan şairinin kusursuz güzeli, her bakımdan muhteşem bir görüntü sergilemelidir. İlk bakışta farkedilebilecek güzellik unsurları mükemmel olmalıdır (Çorak, 2002, s. 2). Sevgilideki yüz, yanak, kaş, göz, kirpik, ağız, burun, dudak, diş, alın, saç önemli güzellik unsurlarıdır. Bunlar arasında şairler tarafından en fazla işlenenlerden birisi ise saçtır. Bunda saçın, güzele bakıldığında, uzunluğu sebebiyle göze ilk çarpan unsur olmasının önemli rolü olduğu söylenebilir. Saç; şekli, rengi ve kokusu itibarıyla sevgilinin en çok üzerinde durulan, çeşitli tahayyül ve tasavvurlara konu olan unsurdur. Beyitlerde saçın en çok şekli ele alınmıştır. Divan şiirinde güzelin saçı genellikle dağınık olup uçları kıvrıktır. Bazen örgülü, bazen düz ve yerlere kadar uzanmıştır; bazen de bu saç ya sevgilinin kaşları üzerinde dolaşır ya da yüzü üzerine dökülüp onu örter. Hangi şekilde olursa olsun güzelin saçı âşığın gönlünü bağlar, kendine bend eder. Bu ilgi bazen âşığa yeminini dahi bozduracak boyutlara ulaşır (Deniz, 2004, s. 262). Edebiyatta kullanılan saç şekillerine verilen adlar şunlardır: Gîsû; omuza dökülen saç, uzun saç. Turre; alna dökülen saç, lülelenmiş saç. Kâkül; alna dökülen halka halka saç. Perçem; alna dökülen, alında halkalanan saç, tepede bırakılan saç. Zülf; genellikle saç, yüzün iki yanında şakaklara uzayan ve kulaklar önünde halkalanan saç (İpekten, 2010a, s. 153).

Divan şairi, ilhamla ve yetenekle yola koyulur; hayalin gücüyle değişik anlam çağrışımlarına giderek yol alır ve şiir dilinin kendine özgü ustalıklarını göstererek şiirini ortaya koyar (Mengi, 2015, s. 207). Sevgilinin saçı uzun, dağınık veya örgülü olarak tasvir edilmiştir. Bunlar arasında en çok tercih edileni saçın dağınık olmasıdır. Yani onun “perîşân” olmasıdır. Saçın dağınıklığı ifade edilirken gîsû-yı perîşân, kâkül-i perîşân, zülf-i perîşân ifadeleri kullanılır. Sevgilinin saçı için kullanılan “perîşân” kelimesi aynı zamanda âşığın durumunu anlatması bakımından da özellikle tercih edilir. Saç, tasavvufi şiirlerde kesret anlamında kullanılır. Vahdete erişmek için kesrete düşmek ve sonra kesretten kurtulmak gerekir (İpekten, 2010b, s. 57). Muhibbî divanında bir benzetme unsuru olarak saç ele alınırken onun sadece gazelleri incelenmiştir. Orhan Yavuz tarafından hazırlanan Muhibbî Divanı’ndaki (Yavuz, 2014) gazeller taranarak benzetme unsuru olarak kullanılan kavramlar tespit edildikten sonra şekil, renk ve koku yönünden tasnif edilerek önce beyitlerin nesre çevirisi yapılmış sonra da benzetme unsuru ile ilgili bilgi verilmiştir.

Muhibbî (1494-1566)

Trabzon’da doğan Kanûnî Sultan Süleyman’ın babası Yavuz Sultan Selim (1512-1520) annesi de Hafsa Sultan’dır. 1520’de Osmanlı’nın onuncu padişahı olarak tahta çıkmıştır. Ömrü fetihlerle geçen Kanûnî 7 Eylül 1566’da 72 yaşında vefat etmiştir (Ayçiçeği, 2019, s. 437). Muhibbî mahlası ile şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman en hacimli divana sahip sultan şairlerden biridir. Son araştırmalarla Türkçe divanında dört bin civarında şiir olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Muhibbî’nin Türk edebiyatında önemli bir yerinin olduğu ve en çok şiir yazan padişahlar arasında birinci sırayı aldığı görülür (Yavuz, 2014, s. 15). Muhibbî’nin, devlet meselelerinin ağır yükü ve yorucu seferlerde geçen bir ömür içerisinde, eskilerin, sürekli yazıp söyleyen anlamında “pür-gû” diye nitelendirdikleri türden bir şair

olmasına karşılık, eserlerinde hiçbir zaman bu tipteki sanatkarların düştükleri özensizliğe düşmediği görülmektedir. Gazelleri inceden inceye işlenmiş hayaller ve söz oyunları ile doludur (Şentürk, 2016, s. 309). Muhibbî, şiirlerinde aşk ıstırapı, kanaat, tevazu, felekten şikâyet gibi diğer şâirlerin de değindiği konuları işlemiştir (Düzcan, 2006, s. 156). Muhibbî'nin şiirlerinde gurur, büyüklenme gibi duygular görülmez. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri çok kullanmış olmakla beraber sade bir söyleyişe sahiptir. Dönemin mahallileşme özelliğine uygun olarak oldukça sade, açık ve anlaşılır bir üslupla şiirler yazmıştır (Deniz, 2021, s. 33). Ona göre şairin her sözü renkli ve nazik manalarla örülü olmalıdır. Onun gazellerinde saf şiir fikri görülmektedir (Ayçiçeği, 2019, s. 438).

1. MUHİBBÎ'NİN GAZELLERİNDE GÜZELLİK UNSURU OLARAK SAÇ

1.1. Şekil Bakımından Saç

Divan şiirinde saçın şekil bakımından daha çok zincir, yılan, ejderha, çevgân, tesbih, cim, dal, kandil, sâyeân, çengal, dâr, akrep, kemend, dâm, olta, ağ, halka, çenber, bend, ukde, sümbül, cârub, kalem, nâme, heykel, bağbân, câdü, sihr, hırsız, şahbaz, ebr, mahşer, rivayet, fitne, bela vs. benzetildiği görülür (Pala, 2002, s. 398).

Muhibbî divanında saç; cim, çevgan, düğüm, kambur, ejderha, ip, kanat, kemend, kırbaç, süpürge, yılan ve zincire benzetilmiştir. Bunlar arasında çevgan, ejderha, kemend, yılan ve zincirin benzetme unsuru olarak daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

1.1.1. Yılan

Hüsnüni kılmış ihâşa zülfüni görüp didüm

Kanda kim genc ola lâ-büd anda mâr olmak gerek (G. 6/4)

“Saçlarının güzelliğini kuşattığını görünce, nerede hazine varsa orada yılan olması icap eder dedim.”

Diğer divan şairleri gibi Muhibbî de saç için yılan benzetmesini çok kullanmıştır. Uzun ve dalgalı olmasının yanında renk unsuru da bu benzetmede etkilidir. Şair yukarıdaki beyitte yılan ve hazine ilişkisi etrafında oluşturulan bir efsaneye dayalı benzetme yapmaktadır. Ejderha büyük yılan demektir. İnanişâ göre tılsımlı hazineleri ejderhalar korur (Pala, 2002, s. 146). Bu yılanın hazineye yaklaşmaya çalışması öldürdüğüne inanılır. Sevgilinin yüzü benzeri olmayan bir hazine olduğunda, saçlar bu hazineyi koruyan yılan şeklinde tasavvur edilmektedir. Bu tür bir benzetmede saçın her teli ayrı bir yılan kabul edilir.

1.1.2. Zincir

Ser-i küyuında kim görse baña divâne eydürler

Anuñçün zülf-i zencirüñ olupdur boynumuñ bendi (G. 75/4)

“Mahallenin başında beni görenler deli olduğumu söylerler. Bu yüzden saçının zinciri boynumun bağı olmuştur”

Aşığın mesut olduğu yer sevgilinin mahallesidir. Ancak burası bela ve musibetleri de

beraberinde getirir. Sevgiliden iltifat görme ümidi ile orada bulunan âşık, hem sevgilinin güzelliğini görmeye hem de kendi beklediği ilgiye rakiplerinin kavuşması nedeniyle çılgına döner. Sevgilinin saçları ise bu delinin boynundaki zincirdir. Uzun ve örgülü saç şekli bakımından zincire benzetilir. Yakalama ve bağlama özelliğinden dolayı ilgi kurulumu. Divan şiirinde âşıkların gönlünü yakalaması ile delilerin zincire vurulması tasavvuru sıkça kullanılır (Uludağ, 2020, s. 269).

Saç zincire benzer ve daima hareket halindedir. Delilerin zinciri kımıldatılırsa deli cinnet-i mütehevvere (öfkeli, kızgın) haline gelir inancı vardır. Sevgiliye bazen silsile cümbân “zincir kımıldatan” derler (Tarlan, 2005, s. 236-237). Sevgilinin küçük bir imalı hareketi âşığın boynundaki zinciri hareket ettirmeye yeter. Saçın boyundan aşağı uzanması ve rüzgârda dağılması da âşığın aşk denizini dalgalandırmaya kâfidir.

1.1.3. Cim

Dehânı mîme zülfi cime beñzer

Teni billûra yâhûd sîme beñzer (G. 118/1)

“Ağzı mim, saçları cim harfine benzeyen (sevgilinin), teni camdan yapılmış bir kristale veya gümüşe benzer.”

Şair, sevgilinin ağzını mim harfine, saçlarını da cim harfine benzetmektedir. Beyitlerde ağız ve saç kelimeleri birlikte geçtiğinde genellikle benzetme unsuru olarak mim ve cim harflerinin kullanıldığı görülür. Dudakların küçük olması dolayısıyla mim harfine, saçın da şekli bakımından cim harfine benzetilmesi genel bir kuraldır. Bu harflerin benzetme unsuru yapılmasında bunun dışında başka bir sebep daha vardır. O da güzel anlamına gelen cemel kelimesinde bu iki harfin bulunmasıdır. Yukarıdaki beyitte Muhibbî, bu iki harfi birlikte kullanarak sevgilinin güzelliğine işaret etmektedir.

1.1.4. Çevgan

Zülfüññ görse kaçan âşıklañ

Başını top eyleyüp yoluñda ğalşân oldılar (G. 56/3)

“Âşıkların, saçlarının ucu eğri sopasını gördüklerinde başlarını top yapıp senin yolunda yuvarlandılar.”

Şair, sevgilinin saçını çevgâna benzetmektedir. Çevgân, başı eğri cirit sopasıdır. Eski şark milletlerinde, özellikle Türklerin oynamış oldukları bir çeşit oyunda kullanılan sopadır. Tasavvufi edebiyatta çevgân Allah’ın ezeli iradesini; top da insanı temsil eder (Pala, 2002, s. 111-112). Bir sopa çeşidi olması nedeniyle görüldüğünde kaçılması gerek bir alet olan çevgân, sevgilin elinde olduğunda tamamen başka bir anlam kazanmaktadır. Âşıklar, elinde çevgânla sevgiliyi gördüklerinde başlarını top yapıp onun önüne bırakmaktadırlar. Yukarıdaki beyit çevgân ve top kelimelerinin tasavvufi anlamları göz önünde bulundurularak yorumlandığında ise tasavvuf yolundaki sâlikin Allah’a olan tevekkülü hatıra gelmektedir.

1.1.5. Akreb

Leblerin zîkr eyle añma ʿakreb-i zülfini ko

Var-iken la’l-i müferraḥ virmegil semden ḥaber (G. 158/3)

“Dudaklarını zikret ama akreb saçlarını anma. İç açıcı, parlak kırmızı renkli dudaklar var iken zehirden bahsetme.”

Sevgilinin saçlarının akrebe benzetilmesi daha çok dalgalı olması ile ilgilidir. Akrebin kuyruğunun geriye doğru kıvrık olması, renginin siyah olması ve zehirli bir hayvan olması saçla arasında benzerlik ilgisinin kurulmasında etkili olmuştur. Eski şiirde saçın yılanla benzetilmesi saçın akrep ve karayılan gibi koyu renkte oluşunun yanı sıra sevgilinin dudağının bir panzehir gibi düşünülmesinden kaynaklanmaktadır (Şentürk, 2016, s. 233). Eski astrolojide ayın burçlarla ve bilhassa akrep burcuyla olan münasebeti önemlidir. Buradaki telakkilerden hareketle halk arasındaki çeşitli inanışlara göre ay, akrep burcu ile bir araya geldiği zaman fitne artar, savaşlar olur, üzüntüler çoğalır (Deniz 2004, s. 281).

Muhibbî’nin saçı akrebe benzetmesi onun zehirli oluşu sebebiyledir. Şair, sevgilinin ferahlatıcı dudakları varken onun zehirli saçlarından bahsetmenin gereksiz olacağını söylemektedir.

1.1.6. Düğüm

Düşüp ayaklara pā-māl ola niçe dil ü cān

Ger perişān ide ol zülf-i girih-girini bād (G. 251/3)

“Eğer düğümlü, dolaşık saçlarını rüzgâr dağıtırsa, nice gönül ve can ayaklar altında perişan olur.”

Sevgilinin perişan saçı âşıklar için de perişanlık demektir. Rüzgâr onun düğümlü saçlarını çözüp dağıttığında sevgilinin saçlarına gönülden bağlı olan âşığın darmadağın olması kaçınılmazdır. Dağınık saçla rüzgâr bir arada kullanılır. Bunun nedeni ise rüzgârın saçları dağıtması ve saçların kokusunu âşığa getirmesidir.

Âşık, örgülü saçtan etkilenmesine rağmen yine de dağınık saçı tercih eder ve sevgiliden, örgülü saçını çözüp dağıtmasını ister. Sevgilinin bu hali onu daha çok etkilemektedir (Deniz, 2004, s. 267).

1.1.7. Kambur, Eğri

Bāğ-ı ḥüsünde alur buseñi nāzüklik-ile

Salınur boynuña ol zülf-i dü-tā ikide bir (G. 243/6)

“O eğri saçın, güzellik bağında boynuna salınarak ikide bir seni nazikçe öper.”

Dü-ta; iki kat, bükülmüş, gerilmiş, kamburu çıkmış anlamında gelmektedir. Aynı zamanda iki telli eski bir çalgı çeşididir.

Şairin âşıklık derecesi o kadar yüksektir ki sevgilin saçlarının boynundan aşağı uzanıp yanaklarına değmesi bile onu kışkandırmaktadır. Şair bu durumun iki de bir meydana geldiğini de özellikle vurgulamaktadır. Buradaki iki rakamı sık sık gerçekleşmeyi ifade etmekle birlikte dü-ta kelimesinin farsça iki tane anlamına gelmesiyle de ilgilidir. Saçlar boynun iki tarafından aşağı sarkmaktadır.

1.1.8. Ejderha

Nigehbānı olup gūsne iki çeşmi gāzanferdür

Yāhud zülfi tılısm olmuş o genc üstinde ejderdür (G. 2/1)

“(Sevgilinin) gözleri güzelliğinin bekçisi olan aslandır. Saçları tılısm olup o hazinenin üstünde sihirli bir ejderhadır.”

Genc hazine demektir. Tasavvufta kulluk makamı, gizli hazine, kenz-i mahfi anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2005, s. 229). Ejderha büyük yılanı verilen isimdir. Kanatlı, gövdesi aslana; kuyruğu yılanı benzeyen, ağzından ateş püsküren korkunç masal canavarı şeklinde de tarif edilir. Eski inanişâ göre her hazinenin bir koruyucu ejderhası vardır. Sevgilinin güzelliği hazineye benzetildiğinde saçlar da o hazinenin bekçisi olan ejderha olarak tasvir edilir. Saçlar kıvrım kıvrım olması yönüyle de ejderhaya benzetilir.

1.1.9. İp

Rismān-ı zülfe el ur eyleyüp cānbāzlık

Gāh olur kim ihtiyār-ıla kişi serden geçer (G. 228/2)

“Cambazlık yaparak saç ipliğine el vur. Kişi bazen kendi isteğiyle canından geçer.”

Sevgilinin saçlarına dokunmaya çalışmak âşık için cambazlıktır. Cambaz, canıyla oynayan demektir. Âşık için sevgiliye yaklaşmak daha da ötesi ona dokunmak canından olmayı göze almayı gerektirir. Sevgilinin saç uzunluğu ve inceliği sebebiyle ipe benzetilir. Bu ip kimi zaman âşığın gönlünü bağlar, kimi zaman onu esir eder kimi zaman da divane olan âşığı bir yere bağlamak için kullanılır. Âşıklar bilirler ki sevgilinin saçlarının her bir telinin ucunda bir âşık asılıdır. Âşığın cezası idam olursa onu asmak için kullanılacak ip sevgilinin saçlarıdır.

1.1.10. Kanat

Yār tañ midur peri-veş olsa bu gözden nihān

İki zülfi iki yañadan olupdur bāl aña (G. 85/2)

“Saçları iki yandan kanat olan (sevgilinin) peri gibi gözden kaybolması kınanacak bir şey midir?”

Şair, yukarıdaki beyitte sevgiliyi periye benzetmektedir. Periler ve melekler çok güzeldir. İnsanlar onlara benzeyemez. Bu münasebetle sevgili de melek yüzlü bir peri şeklinde hayal edilir (Kurnaz, 2012, s. 139). Sevgili bir peri gibi tasavvur edilince başının iki yanından dökülen saçları onun kanatları olarak düşünülmektedir.

1.1.11. Kemend

Atup zülfüñ kemendini düşürdüñ gönlümü bende

Kapuñda umaram olam ki boynı bağlu bir bende (G. 69/1)

“Saçının kemendiyle gönlümü bağlayan (sevgilim!) kapında boynu bağlı bir köle olmayı umarım.”

Avcılar avlarını yakalamak için kemend atarlar. Kemend, aynı zamanda idam sehpasındaki ipin adıdır. Öldürölmek istenilen kişinin boynuna atılıp sıkılmak suretiyle canına kıyılma işinde kullanılan iptir (Mermer, 2005, s. 59). Güzel, kemend gibi saçlarının alımlılığı ile kendisine bakmış olanları avlayıp aşkın tuzağına düşürmekte, kendine esir etmektedir (Akün, 2015, s. 135).

Sevgilinin saçları halka halinde ve uçları kıvrımlı olması dolayısıyla kemende benzetilir. Sevgilinin en önemli güzellik unsurlarında biri olan saçın esiri olan âşıklar, tuzağa düşen bir kuşun çırpınması gibi kıvranıp dururlar. Sevgilinin kemendine yakalanıp onun kölesi olan âşık aslında onun kapısından ayrılmak istemez. Âşık için aşka düşmek ne kadar keder verici olsa da sevgilinin kapısında köle olmak, bu makama kabul edilmek arzulan bir durumdur. Sevgilinin âşığa kulum demesi de bir lütuftur.

1.1.12. Kırbaç

Binse semend-i nāza kaçan cilve eylese

Dutar elinde zülfini san tāziyānedür (G. 55/6)

“Naz atına binerek cilve yapan (sevgili) saçını elinde sanki kırbaç gibi tutar.”

Muhibbî yukarıdaki beyitte saçı kırbaça benzetmektedir. Sevgiliyi ata binmiş halde tasavvur eden şair, onun saçlarını da elindeki kırbaç olarak düşünmüştür.

1.1.13. Sehhare

Yine siđr eyledi seđđāre zülfüñ

Niçe dil bağladı bir tāra zülfüñ (G. 130/1)

“Sihirbaz saçların yine sihir yaptı. Saçların nice gönlü bir karanlığa bağladı.”

Muhibbî sevgilinin saçlarını büyücüye benzetmektedir. Sevgilinin saçları nice âşığın gönlünü karanlığa bağlamaktadır. Saçların bağlama eylemiyle birlikte tasavvur edilmesi onun kemend ve ip olarak düşünölmelerinden kaynaklanırken, karanlığa bağlaması saçların siyahlığı sebebiyledir.

Saçın büyücölükle ilgisinin sebeplerinden biri de büyü yapılırken insanların saçlarının kullanılmasıdır (Deniz, 2004, s. 293). Şair aynı zamanda büyü ile âşıkların kısmetini, bahtını bağlamaya da gönderme yapmıştır. Kısmet bağlama büyüleri aşk büyüleridir ve insanları böylelikle karanlığa bağlar, hayatlarını karartır.

1.1.14. Süpürge

İdüp tekmil sigri çeşm-i cāzū

İder gāh mār zülfin gāh cārū (G. 142/1)

“(Sevgilinin!) büyücü bir yaşlı kadına benzeyen gözleri sihrini tamamladığında, (o), saçlarını bazen yılan bazen de süpürge yapar.”

Sevgilinin saçı ile ilgili olarak şekil bakımından münasebet kurulduğu unsurlar arasında günlük hayatımızda sık kullandığımız süpürge de yer alır. Tel tel olan süpürge bitkisinin bir araya getirilip bağlanmasıyla elde edilen süpürge ile kıl köklerinin kafada olup diğer kısmının dağılık olması sebebiyle saç arasında teşbih yapılır (Deniz, 2004, s. 304).

Cadı, geceleri mezardan çıkıp dolaşarak insanlara kötülük yaptığını inanılan ve kocakarı şeklinde tasavvur edilen hayâlî varlıktır. Bazı aşk mesnevilerinde âşığı bu cadı aldatmaktadır. Gözleri büyücü yaşlı kadına benzeyen sevgilinin saçları da sihir ve büyüyle ilgili olarak yılan ve süpürgeye benzetilmiştir. Hazineyi koruyan tılsımlı yılanların olduğu inancı ve cadıların süpürgeleriyle bilinmeleri bu kullanımın sebepleri arasında sayılabilir.

1.2. Renk Bakımından Saç

Sevgilinin siyah zülfü tezyin ve tezhîp edilmiş, süslenmiş, bezenmiş yanağa düşmüştür. Divan edebiyatında sevgilinin yanağı gül veya lale renklidir, parlak ve şeffaftır. Yanak üzerine zülfün düşmesi güneş üzerine gölge düşmesine teşbih edilmektedir (Demirtaş, 2016, s. 536). Âşıkların kendi durumlarını anlatırken beyazlamış, ağarmış saçtan da bahsettikleri görülür (Uludağ, 202, s. 280). Divan şiirinde sevgilin saçı bazen doğrudan siyah ve kara kelimeleri gibi renk ismi belirtilerek ifade edilmekle birlikte çoğu zaman gece, küfür, kâfir, gölge, bulut, duman, Hindû, karanlık, misk, sevda, zünnar gibi unsurlara teşbih edilmek suretiyle anlatılmaktadır.

1.2.1. Bulut

Çözüp zülfin yüzine indi düşdi

Bulutdur gün yüzine indi düşdi (G. 207/1)

“(Sevgilinin) saçı, bulutun yeryüzüne inmesi gibi yüzüne düştü.”

Saçın buluta benzetilmesinin nedeni şekil ve renk benzerliğidir. Sevgilinin yüzünün ay, ayva tüylerinin sebz oluşu bu benzetmenin sebeplerinden biridir. Bunun yanında bulutun ay ve güneşi zaman zaman örten yağmura vesile olması da bu şekilde hayal edilmesine sebep olur (Sefercioğlu, 2001, s. 154).

Yukarıdaki beyit tasavvufî açıdan şu şekilde yorumlanabilir:

İnsanın yüzü edebiyatımızda Kur’an’a benzetilmiş ve onun vahdeti temsil ettiği kabul edilmiştir. Saç ise siyah olduğundan kesreti temsil etmektedir. Kara bulutların yeryüzündeki aydınlığı kapatması gibi sevgilinin yüze düşen saçları, onun vahdeti temsil eden yüzünü örtmektedir.

1.2.2. Sevad

Görüp zülfün sevādını gönül sevdāya düşmüşdür

‘Aceb mi baña dirlerse eger mecnūn-ı şeydāyi (G. 31/3)

“Saçının karanlığını gören gönlüm sevdaya düştü(ğünden) bana divane mecnun demeleri şaşılacak bir şey değildir.”

Sevad; karalık, siyahlık, karartı demektir (Devellioğlu, 2006, s. 945). Beyitte sevad kelimesi sevgilin saçının siyahlığını belirtmek için kullanılmıştır. Şair bu beyitte sevad ve sevda kelimelerini aralarındaki ilgiyi göz önünde bulundurarak kullanmıştır. Sevda aşk manasına gelmekle birlikte insan vücudunu dengeleyen dört unsurdan biri olarak kabul edilir. Kişide bu sınının artması onun aşka tutulmasına sebep olur. Sevda kelimesi siyah anlamına da gelmektedir. Sevgilinin siyah saçlarını gören âşığın kara sevdaya düşmesi, çöllerde Leyla için divane olmuş mecnuna dönmesi şaire göre tuhaf karşılanacak bir durum değildir.

1.2.3. Zünnar

~Āqlumı alup evvel imāna kaşâdı āğır

Zünnār-ı zülfün-ile çeşmün Fireng’e beñzer (G. 82/3)

“(Senin) önce aklımı alıp sonra imanına kasteden zünnar saçın ile gözün Fireng’e benzer.”

Muhibbî divanında saç ile ilgili çok kullanılan benzetmelerden biri de zünnardır. Zünnar papazların bellerine bağladıkları kuşaktır. Siyah olması nedeniyle sevgilinin saçları zünnara benzetilmiştir. Sevgilinin saçları âşığı etkileyen, onu sevgiliye bağlayan güzellik unsurlarından biridir. Sevgilinin saçları âşığın aklını aldığı anda onun imanını da almıştır. Çünkü akli olmayanın dini olmaz. Aynı zamanda zünnar takan bir papazın sözüne uyan bir kimse de imanını kaybedebilir. Tasavvufi manada yorumlanabilecek bu beyitte şair, kesrete sevk eden saç ve gözü imanına kasteden birer etken olarak değerlendirmektedir.

1.2.4. Habeş Askeri

Hâl ü zülf ceyš-i Ğabeşdür kaşd ider ruhsāruña

Bir yaña kâfir hātuñ şeb-hün ider ‘asker gibi (G. 97/2)

“(Sevgilinin) beni ve saçı yüzüne kasteden Habeş askeridir. Yüzündeki kâfir ayva tüyleri (ise) asker gibi gece baskını yapar.”

Şair, sevgilinin saçını Habeş askerine benzetmektedir. Habeşliler siyah renkte olduklarından sevgilinin saçı ile arasında benzetme kurulur. Divan şiirinde sevgilinin saçı daima siyahtır ve âşığı derde bağlar. Sevgilinin saçı yüzüne düştüğünde, âşığa zulmeden Habeş askerleri hücumu geçmiştir olur. Tasavvufi manada yüz vahdeti, saç ve yüzdeki ayva tüyleri kesreti temsil eder. Kesret karanlık, vahdet aydınlıktır. Saç siyah, yüz beyazdır. Beyit, bu mazmunlar arasındaki anlam ilgisi çerçevesinde yorumlandığında şairin tasavvufi

derinliği yüksek düşünce dünyası ortaya çıkmaktadır.

1.2.5. Kâfir

Taň degüldür cānuma ger ıaşd iderse ğamzeler

Zülfî kâfir çeşmi hūnî dilberün ya kaşludur (G. 21/3)

“Saçları kâfir, gözleri kan dökücü, kaşları yay olan(sevgilinin) gamzelerinin canıma kastetmesi kınanacak bir şey değildir.”

Divan şiirinde sevgilinin saçının benzetildiği unsurlar arasında en çok tercih edilenlerinden biri de kâfirdir. Muhibbî divanında da kâfir benzetmesinin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Kâfir Arapça örten, inkârcı demektir (Cebecioğlu, 2005, s. 338). Kâfir kelimesinin kara renk ile alakası vardır. Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saç, beni vs. unsurlar kâfirlikle suçlanır (Pala, 2002, s. 261). Şairler âşığın baş düşmanı olan rakibe de kâfir sıfatını yakıştırmış ve onunla mücadeleyi gazâ olarak kabul etmişlerdir (Zülfe, 2011, s. 74). Sevgilinin gamzesi öldürücü oklarını âşığa atmaktadır. Âşık artık buna alışmıştır. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Yüzünün beyazlığını örten saçları ise iman nurunu karartmaya çalışan kâfirdir. Kan dökücü gözleri ve yay kaşları da âşığın canına kastetmektedir.

1.2.6. Leyli

Leyli zülfüñi göreliden dostum mecnūnuñam

Bağludur boynumda zincir ayagumda künde var (G. 16/2)

“(Senin) gece rengindeki saçını göreliden beri mecnununum. Boynumda zincir bağlı, ayağımda künde var.”

Leyli, bir aşk mesnevisi kahramanı olan Leyla’dır. Leyla ile Mecnun edebiyatımızda çok örnekleri yazılmış olan bir aşk hikâyesidir. Leyla kelimesinin gece ve karanlık anlamlarına gelmesi ve Leyla’nın esmer bir kadın olması aynı zamanda Kays’ı mecnun haline getirmesi dolayısıyla saçla arasında benzetme ilgisi kurulmaktadır. Sevgilinin saç da gece gibi siyahtır ve âşığı derde bağlar, mecnun eder.

Muhibbî, yukarıdaki beyitte sevgilinin siyah saçını gördüğünden beri mecnuna döndüğünü ifade etmektedir.

1.2.7. Şeb

Zülfüñ şebinde cānā şem’-i ruhuñ göreliden

Pervâne gibi gönlüm dutışdı oda yandı (G. 180/3)

“Saçının gecesinde ruhunun mumunu göreliden beri gönlüm pervane gibi tutuşup yandı.”

Saçın rengi sebebiyle en çok ilgi kurulduğu unsurlar arasında gece başta gelir.

Sevgilinin saçlarında bulunduğu hayal edilen âşığın canının ve gönlünün çektiği sıkıntı ile gece çekilen sıkıntı arasında ilgi kurulur (Sefercioğlu, 2001, s. 155).

Şair, sevgilinin siyah saçları arasında onun ruhunun mumunu gördüğünden beri pervâne gibi ateşlerde yandığını ifade etmektedir. Pervâne ateşin etrafında dönen kelebeğdir. Tasavvufî mânâda mum (şem) ilahî aşkı pervâne ise âşığı temsil eder. Kelebeğin mum ateşinin etrafında dönüp kendini onda yok etmesi gibi âşık da Allah yolunda kendi benliğinden geçer. Sevgilinin ruhunun mumu saçlarının karanlığı içinde aydınlıktır. Yani kesret içinde vahdetir. Şair, karanlıklar içinde gerçek güzelliği bulan gönlünün sevda ateşine düşerek yandığını, dolayısıyla sevgili dışında her şeyden ilgisini kestğini dile getirmektedir.

1.3. Koku Bakımından Saç

Divan şiirinde şekil ve renk yanında saçın diğer önemli bir hususiyeti de kokusudur. Onun kokusu bazen doğrudan doğruya bû, nûkhet, râyihâ, şemîm, fâyhâ gibi koku anlamına gelen kelimelerle bazen de misk, anber gibi maddelere ve reyhan, sünbül, menekşe gibi çiçeklere teşbih edilerek belirtilir (Öztoprak, 2004, s. 315). Divan şiirinde sevgilinin âşiğe güler yüz göstermesi beklenmez; ondan beklenen her zaman cefâdır. Buna karşılık âşık sevgilinin karşısında gururunu ayaklar altına almış bir köle konumundadır. Sevgili onunla konuşmaz; ancak saçının kokusunu salarak zulmeder (Yıldırım, 2022, s. 139).

1.3.1. Amber

Lebûne mül didüm zülfüne 'anber

Dehânuñ goncadur yüzüñ gül-i ter (G. 145/1)

“Dudağına şarap, saçına amber dedim. (Senin) ağzın gonca, yüzün taze güldür.”

Muhibbî, yukarıdaki beyitte sevgilinin dudaklarını kırmızı olması dolayısıyla şaraba, saçlarını da kokusu nedeniyle ambere benzetmektedir. Şaire göre sevgilinin ağzı gonca, yüzü ise taze güldür. Güzel kokması sebebiyle divan şiirinde sevgilinin saçının ambere benzetilmesi yaygındır. Gerçekte sevgilinin saçını misk ve amber sürülmesi sebebiyle güzel koktuğu halde şairler sürekli sevgilinin saçının kokusunun yanında amberin düşük ve değersiz kaldığını vurgularlar (Şentürk, 2016, s. 318).

1.3.2. Misk

Görürem zülfünü misk hâlünü 'anber yerine

Ğam degül misk ü eger 'anber-i sârâ tükene (G. 13/4)

“Misk ve anber tükenirse dert değil. (Senin) saçını misk, benini anber yerine sayarım.”

Divan şairleri tarafından saçın miske benzetilmesi güzel kokusu sebebiyledir. Şair sevgilinin saçını misk, benini de ambere benzetmektedir. Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins erkek ceylanın (misk ahusu) karın derisi altındaki bir bezden çıkan ve dışısını cezp etmek için, göbeğinden yere bıraktığı çok güzel kokulu ve koyu siyah renkli bir maddedir (Doğan, 2016, s. 461). Sevgilin saçını sürekli güzel kokar ve siyah renktedir

(Karabey, 2021, s. 177). Misk de siyahtır. Ayrıca belirtmek gerekir ki divan şiirinde saçın kokusuna benzetilen güzel kokulu misk eğer sevgilinin saçının kokusuyla mukayese edilirse bu büyük bir hata olur. Çünkü sevgilinin saçının kokusunun olduğu yerde miske revâc olmaz, misk pazarı durgunlaşır ve misk kervanı perişan olur. Misk kokusu sevgilinin saçından utanır ve onun kokusuna özenir (Demir, 2005, s. 26).

1.3.3. Karanfil

Zülfi ucını alur ağzına mest olsa nigâr

Def’-i bûy-ı mey için ya’ni karanfil götürür (G. 231/4)

“Resim gibi güzel sevgili kendinden geçse saçının ucunu ağzına alır. Yani içki kokusunu gidermek için ağzına karanfil götürür.”

Muhibbî, sevgilinin saçlarının ucunu ağzına almasını onun güzel kokmasına bağlamaktadır. Sevgili, sarhoş olduğunda içki kokusunu gidermek için karanfil kokan saçlarını ağzına götürür. Ağzın güzel kokması için karanfil çiğnenmesi günümüzde de uygulanan bir yöntemdir.

1.3.4. Reyhan

Ol çeşm-i siyeh zülf-i perişân arasında

Nergis gibidür ki bite reyhân arasında (G. 172/1)

“(Sevgilinin) dağınık saçı arasındaki siyah gözleri, reyhan içinde yetişen nergis gibidir.”

Muhibbî bu beyitte sevgilin dağınık saçlarını reyhana benzetmektedir. Reyhan, fesleğen çiçeğinin diğer adıdır. Sevgilinin gözleri ise reyhan arasındaki nergise benzetilmiştir. Saçın reyhana benzetilmesinde kokusu gibi rengi de etkilidir. Koyu renkte olan reyhan ile sevgilinin siyah saçları arasında renk bakımından da ilgi kurulmuştur.

1.3.5. Sümbül

Gülşen-i hüsnüñe ugrarsa şabâ sanma güzâf

Sümbülüñden şanemâ almag-ıçun bûya gelür (G. 79/2)

“Güzelliğinin gül bahçesine saba rüzgârı uğrarsa manasız sanma. (Çünkü o) sümbül saçından koku almaya gelir.”

Şairler tarafında saçın sümbüle benzetilmesi onun rengi, şekli ve kokusu ile ilgilidir. Saçın şekil bakımından sümbüle benzetilmesi kıvrımlı olmasındandır. Sevgilin saçları siyah rengi sebebiyle koyu renkli bir çiçek olan sümbüle benzetilir. Ancak saç daha çok güzel kokusu sebebiyle sümbüle benzetilmiştir. Muhibbî, yukarıdaki beyitte saçı kokusu dolayısıyla sümbüle benzetmektedir. Şair, sabâ rüzgârının sevgilinin güzellik bahçesine uğramasının sebepsiz olmadığını, onun sevgilinin sümbül saçından koku almaya geldiğini ifade etmektedir.

1.3.6. Yasemin

İy sabā müşg-ile 'anber kokısından ne biter

Getürürseñ baña ol zülf-i semensâyı getür (G. 281/2)

“Ey saba rüzgârı misk ve anber kokusu yetmez; getirirsen bana o saçı yasemin kokuluyu getir.”

Muhibbî yukarıdaki beyitte sevgilinin güzel kokulu saçını yasemine benzetmektedir. Şaire göre sevgilinin yasemin saçını misk ve amberden daha üstündür. Divan şiirinde saç ile yasemin arasında benzerlik kurulurken genellikle zülf-i semen-bû, mûy-ı semen-bû, gibi terkipler kullanılmaktadır. Semen, yâsemen, yâsemûn şeklinde imalara da rastlanmaktadır (Öztoprak 2004: 327). Sevgilinin uzun saçları şekil bakımından da, sarmaşık cinsinde olan yasemine benzetilmektedir.

SONUÇ

Muhibbî, sultan şairler arasında en hacimli divana sahip olmakla birlikte yazdığı şiirlerin niteliği bakımından da çok ileri seviyede bir şair olduğunu kanıtlamaktadır. O, Türk edebiyatının Fuzûlî ve Bâkî gibi önemli şairlerinin de yetiştiği ve her bakımdan üst düzeyde eserlerin verildiği 16. yüzyılda yaşamış, yoğun devlet işleri arasında şiire de vakit ayırarak dönemin usta şairleri arasına girmeyi başarabilmiştir. Divan şairlerinin genelinde olduğu gibi Muhibbî de âşıktır. O'na göre aşkın başı kolay görünse de sonu zordur. Sevgili vefasız, aşk ise tahammülü zor bir imtihandır.

Muhibbî'nin şiirlerinde diğer güzellik unsurları ile birlikte saçın da klasik divan şiiri kalıpları içerisinde oldukça başarılı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bu çalışmada onun bir şair olarak hayal dünyasını daha iyi yansıttığı değerlendirilen beyitler incelenmiştir. Muhibbî'nin şiirlerinde sevgilinin saçını, şekil bakımından cim, çevgan, akreb, düğüm, kambur, ejderha, ip, kanat, kemend, kırbaç, sehpare, süpürge, yılan, zincir; renk bakımından bulut, Habeş askeri, kâfir, leyli, sevad, şeb, zünnar; koku bakımından amber, karanfil, misk, reyhan, sümbül ve yasemine benzetilmiştir. Bu çalışma sonucunda, şiirlerini çeşitli benzetme unsurları ile süsleyen Muhibbî'nin, divan şiirinin genel kalıpları çerçevesinde kullandığı bazı klişe ifadelerinin yanında kendine has kullanımlarının da olduğu tespit edilmiştir. İncelenen gazellerin bir kısmı tasavvufi açıdan yorumlanmaya müsait olsa da şairin, şiirlerinin çoğunda mecâzî güzeli tasvir ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akün, Ö. F. (2015). *Divan Edebiyatı*, (3. Basım), İstanbul: İsam Yayınları.
- Ayçiçeği, B. (2019). “Muhibbî”, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi (14-16. Yüzyıllar)*, Ed: Nihat Öztoprak, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 437-458.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (3. Basım), İstanbul: Anka Yayınları.
- Çorak, R. (2002). *Klasik Edebiyat'ta Sevgilide Göz, Kirpik ve Kaş Üzerine Benzetmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, M. A. (2015). *Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirtaş, H. N. (2016). *Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı Şerhi*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Deniz, S. (2004), “Divan Şiiri Güzelinin Saç Şekli”, *Saç Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 262-314.
- Deniz, S. (2021), *Muhibbî*, Ed: Nihat Öztoprak, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (2006), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, M. N. (2016). *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Düzcan, N. (2006). *Muhibbî Divânı'nın Dinî Ve Tasavvufî Açından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpekten, H. (2010). *Fuzuli Hayatı Sanatı Eserleri*, (7. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2010). *Şeyh Galib Hayatı Sanatı Eserleri*, (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabey, T. (2010). *Ahmet Paşa Hayatı Sanatı Eserleri*, (3. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayali Bey Divanının Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Mengi, M. (2015). *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*, (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, A. ve Koç Keskin, N. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztoprak, N. (2004). “Divan Şiiri Güzelinin Saç Kokusu”, *Saç Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 315-334.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: LM Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'i Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016.) *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Tanyıldız, A. (2009). *Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç*, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2*, s. 943-960.
- Tarlan, A. N. (2005). *Fuzuli Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Uludağ, E. (2020). “Bir Güzellik unsuru olarak Fuzûlî'nin gazellerinde saç”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, sayı 1, s. 241-294.

Yavuz, O. ((2014). *Muhibbi Divanı (Kendi Hattıyla)*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, O. (2022) *Sehî Bey Divanı'nda Bir Güzellik unsuru olarak saç*, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), s. 133-144.

Zülfe, Ö. (2011). *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde*, İstanbul: Bilge Kültür Sanata Yayınları.